

Grigore Ilisei

Portret în mozaic

Comunicare în cadrul simpozionului „Tradiție spirituală românească și deschidere spre universal”, Mănăstirea Putna, 18–20 august 2007

Încă din anii '60, ai studenției mele la Universitatea din Iași, numele doamnei Zoe Dumitrescu-Bușulenga îmi atrăsese atenția. Cărțile sale despre Ion Creangă și Mihai Eminescu mă incitaseră, mai ales că unii dintre dascălii noștri, aflați într-un război rece nedeclarat cu confrății lor din București, le priviseră cu oarecare asprime răutăcioasă. Or tocmai asta îmi stârnise interesul și mă determinase să le caut și să le citesc. Era, aveam să constat, eu, ucenicul fascinat, ca mai toți colegii mei de atunci, de abordarea călănesciană în materie, cu lumina ei voltaică și cu rostire nepereche, o altfel de vedere asupra celor doi magi ai literaturii române, congeneră cu cea a Călinescului, torcându-se din același caier, cel al exegezelor cu substanță ideatică și desăvârșită împodobire stilistică.

Dacă G. Călinescu purta în expresie scilpirea de diamant a frazei muzicale mozartiene, Zoe Dumitrescu-Bușulenga construia à la Bach, modelând arhitectural sau chiar sculptural volumele semantice. Era, în scrisul și în textura de idei a acestor cărți o disecție până în ultima fibră și o judecată bazată pe asocieri subtile și profunde, nutrite din cunoașterea de adâncime a culturii universale și dintr-un virtuos exercițiu comparatist. Acest mod de a vedea lucrurile îngăduia situări în universal și revelarea de dimensiuni și filiații ce-i așezau pe cei doi corifei ai scrisului românesc într-un context cultural global. Doamna Zoe Dumitrescu-Bușulenga ne demonstra temeinic, neostentativ, bizuindu-se de fiecare dată pe argumente solide, că în simfonia țesătură a spiritualității omenirii se regăseau, cu notele lor originale, și acești mari scriitori români. Erau sincroni și se înfățișau în același timp cu prețioasa lor zestre de alteritate. Încă de atunci personalitatea sa de cercetător și om al condeiului mă cucerise.

Am avut apoi prilejul să o văd la televiziune. Lăsa aceeași impresie de monumentalitate și forță. O putere ce nu venea atât din alcătuirea ei fizică, ce era, pe atunci, a unei femei cu adevărat impunătoare, în ciuda staturii mijlocii, o siluetă ce te ducea cu gândul la medaliile antice, cât din intensitatea trăirii ideilor și din tumultoasa sa capacitate de comunicare cu semenii. Vocea de stentor, verbul scăpărător, vigoarea mesajului, retorica de esență clasică luau, sub vraja lor, auditoriul.

Curând mi-a fost dat să o cunosc. S-a întâmplat pe la începutul anilor '70. Mă găseam la Muzeul memorial Mihail Sadoveanu de la Vovidenie, Mănăstirea Neamț, la o ediție Sadoveniana organizată, în fiecare toamnă, de nemțeni. Printre numeroșii invitați s-au aflat acolo și trei dintre admirabilele doamne din marea falangă de spirite feminine cu care a fost dăruită, cu îmbelșugare, cultura română. Era vorba de Valeria Sadoveanu, de Ștefana Velisar Teodoreanu și de Zoe Dumitrescu-Bușulenga. Am îngăimat și eu, emoționat, câteva vorbe în acel conclav așa de înalt. Poate simțirea cu care le-am rostit eu, fălticeneanul sadovenizat, pe atunci, până în cel mai adânc ungher al sufletului, m-a făcut oarecum simpatic celor trei doamne și pot spune că din acel moment s-a înfiripat prietenia cu care acestea m-au fericit și din a cărei luocare mă împărtășesc și astăzi.

Acel sâmbure de simpatie a devenit prietenie, cutez a zice, la Mănăstirea Văratec, unde eu petreceam vacanțele mele de scris și hodină, la Maica Aglăida, iar doamna Lili Teodoreanu venea și ședea, an de an, la Maica Glicheria, în vreme ce Coana Valerica și doamna Zoe își treceau,

multe luni din an, în casa Maicii Benedicta Braga, un așezământ monahal cu un cat doar, dar cu o distincție și ambianță princiară, situat ca pe Acropole, pe unul din dealurile ce încing Biserica cea mare a Văratecului. Alături de această casă, împărțind într-o grădină tihnită și îmbietoare prin explozia vegetală și cuvioșia ei simplă, dar atât de plină de mierea frumuseții, se găsea Palatul auster al vlădicii Partenie Ciopron, unde viețuia Părintele Bartolomeu, Valeriu Anania pe numele său de scriitor. Tot la Maica Glicheria, econoama Mănăstirii, poposea, verile, și profesorul Constantin Ciopraga, cu familia sa. Se țesea, continuându-se o tradiție de noblețe din perioada interbelică, statuată de Cercul Vieții Românești, în frunte cu Garabet Ibrăileanu, o atmosferă de colonie cărturărească. Din când în când erau poftiți să se înfrupte din dulceața ei și prietenii. Ajungeau aici, în scurte vizite sau pur și simplu ca niște grăbiți trecători prin aceste loc. Maica Stareță, demna de pomenire Nazaria Niță, proteguia, cu bunătatea și generozitatea ei, toată această clacă scriitoricească ce transforma Văratecul într-un centru de iradiere spirituală.

Anii care s-au adunat au împușinat lumea aceasta aleasă a Văratecului. Valerica Sadoveanu și Lili Teodoreanu au suit la cer. Părintele Bartolomeu a plecat la Cluj, urcând în scaunul episcopal al Cetății Transilvane. Doamna Zoe Dumitrescu-Bușulenga a rămas, până în cel din urmă ceas, o statornică a chinoviei nemțene. A căutat locul chiar și atunci când nevoințele vârstei o împovărau. Ca o predestinare aproape, a venit să petreacă Sfintele Paști, în 2006, la mănăstirea Văratec și de aici s-a dus, în acel mai de poveste al anului trecut, la Iași, unde a închis ochii pe un pat de spital.

Între doamna Zoe și mănăstirea Văratecului se produsese, cu adevărat, o comuniune. N-a putut fi tulburată nici de răutățile lumești, pentru că legătura era dincolo de cele trecătoare. Străbătută de acel fior al eternității, se îndumnezeise. Sunt tot mai înclinat să cred că această unire sufletească cu Văratecul a fost așa de durabilă deoarece aici doamna Zoe a simțit că se află mai aproape de Dumnezeu, Cel în căutarea Căruia a umblat neistovită toată viața. De altfel în vara anului 2005, de ziua sa de naștere, la 20 august, când am călătorit la Văratec, să-i fim alături, mi-a mărturisit apăsător, mărturisire păstrată de înregistrarea video realizată atunci, că de Dumnezeu, în ciuda clevetirilor de tot felul, nu s-a despărțit niciodată.

În anii ce au urmat fericitei schimbări la față a României, din decembrie 1989, însingurarea și nerecunoștința au fost, din păcate, stările ce i-a fost dat să le trăiască din plin și nemeritat. Zoe Dumitrescu-Bușulenga parcursese, ca noi toți, deșertul. Întâmplarea făcuse că își asumase anumite răspunderi în acele timpuri nu ușoare. Încuviințase, la capătul unor îndelungi și apăsătoare deliberări lăuntrice, acederea sa și a altor intelectuali în anumite demnități în acea vreme a relativei liberalizări, barase drumul nechemaților și celor răi. În exercițiul lor se străduise din toate puterile, chiar și atunci când tendințele neo-staliniste câștigaseră teren, să ocrotească valorile, să promoveze tinerii, cei mai promițători, și să păstreze cât mai curat cu putință spațiul nostru cultural atât de amenințat de primejdii de moarte. A izbutit să o facă, pentru că nu și-a renegat nicio clipă convingerile umanistice și religioase. Aceste crezuri pentru care a luptat până la ultima picătură de energie i-au adus ostilitatea puterii de atunci și mai cu seamă pe cea a cuplului prezidențial. Dar în vâlvora patimilor de după decembrie 1989 nu era loc pentru nuanțe și receptări critice. Ura se revărsa puhoi și mătura totul din calea ei. Doamna Zoe Dumitrescu-Bușulenga, deși nu accepta acest mod de a judeca, înțelegea ceea ce se petrecea și, mai ales, ca o bună creștină, ierta. Ceea ce pricepea mai greu era ingratitudea unor oameni cărora le fusese reazăm în furtună și care acum manifestau intransigență inchizitorială.

Am socotit de datoria mea, era, de altfel, un impuls sufletesc ce mă mâna în această direcție, să-i fiu alături, în acele momente de singurătate, defel ușoare. Drumurile la Văratec aveau

o țintă precisă: casa de pe dealul ca o Acropole, unde sălășluia, vara de vară, Doamna Zoe Dumitrescu-Bușulenga. Îndrăznesc să spun că o empatie exista între spiritele noastre. Doamna Zoe se spovedea înaintea mea și eu în fața domniei-sale. Mărturisea, fără nicio reticență, cam tot ce-i stătea pe suflet. A făcut-o, poate mai precaut și mai nuanțat, dar la fel de pertinent și sincer, și în interviurile și filmele pe care le-am realizat la mănăstirea Văratec. Primul a fost în vara lui 1992 și s-a difuzat în emisiunea „Convorbiri de duminică”, de pe programul 1 al Televiziunii Române. Transcrierea integrală a acestuia am publicat-o în vara lui 2007 în România Literară. Ultima noastră filmare s-a săvârșit la 20 august 2005, în ziua când împlinea 85 de ani.

Se regăsesc în aceste spovedanii multe dintre frământările doamnei Zoe. Destule dintre îngrijorările ce o încercau față de ceea ce se întâmpla în societatea românească și în lume în general. Deși se retrăsese din tumultul vieții publice, nu-i scăpa nimic important de pe această scenă și avea totdeauna punctul ei de vedere argumentat și puternic. În zarva cacofonică în care existam și în care ne mai e dat încă să trăim, vocea ei nu s-a auzit pe cât ar fi meritat și trebuit. Am avut în Doamna Zoe Dumitrescu-Bușulenga un mentor prețios de care nu ne-am folosit, cu toate că ar fi fost o nevoie vitală, într-un timp al rătăcirilor printr-un pustiu căruia, parcă, nu-i găsim capătul. Cauza cauzelor acestei pierderi a căii de urmat era, după domnia-sa, lipsa endemică a modelelor. Vedeam în asta pricina căderii prelungi în gol. Evident și azi că traversăm o criză a valorilor, că suntem martori neputincioși ai emergenței nemăsurate și smintite a idolilor falși, care otrăvesc mai ales tineretul. Aceasta afectează, se vede cu ochiul liber, grav și profund dăunător așezământul nostru social. Doamna Zoe recunoștea că modelele, mai precis absența lor, deveniseră o obsesie a sa. Cultivarea la scara societății a modelelor veritabile reprezenta, în viziunea sa, o sursă sigură a însănătoșirii morale a României. Pentru dânsa modelele absolute la care făcea recurs erau profesorii săi, în special Tudor Vianu, pe care nu ostenea niciodată să-i elogieze și să le arate recunoștința.

În directă legătură cu acest leit motiv al neliniștilor Doamnei Zoe poate fi privită revolta sa față de ceea ce considera a fi o blasfemie: batjocorirea lui Mihai Eminescu prin acea tentativă, după dânsa, reprobabilă a „demitizării”. Acest demers nu era, din punctul său de vedere, decât un pretext pentru a-l coborî în mocirla unor polemici imunde, pe el care reprezintă chintesența sufletului românesc. Atingerea acestei valori sacrale o resimțea ca pe o durere fizic-abisală și nu pot uita că și pe patul de suferință, la Iași, în ceasurile din urmă a ținut să-mi atragă atenția – și bănuiesc că și altora dintre cei apropiați care i-au stat la căpătâi – de datoria de a nu lăsa să fie pângărită amintirea lui Mihai Eminescu.

Încadra aceste tendințe denigratoare într-un proces mai amplu și mai cuprinzător la nivel planetar, acela al ignorării istoriei și lecțiilor ei și al vidării vârstelor trecute ale umanității. Nerespectarea trecutului, credea Doamna Zoe, este o carență a unor oameni care nu au sentimentul istoricității și sunt lipsiți de percepția însemnătății continuității în cultură, un curent, din nefericire, tot mai des întâlnit, la fel ca și secularizarea și ne iubirea cărții.

În aceste două din urmă aspecte Doamna Zoe considera că se află izvorul degradării moravurilor și îndepărtării de cele ale sinelui și firii. Nu mai puțin o preocupa starea tot mai precară a familiei ce constituise elementul de armonie, curăție morală și închegare socială de-a lungul mileniilor. A fost, aproape până la cea din urmă suflare, o conștiință vie, un spirit fremătător, ca o cupă de șampanie franțuzească, o personalitate, în același timp, dăruitoare. Mă gândeam, ascultând-o, bucuros să-i fiu adeseori în apropiere, la ceea ce îmi spusese, tot la mănăstirea Văratec, Ștefana Velisar Teodoreanu despre Garabet Ibrăileanu, că, fără să vrea, înfloreau oameni în jurul lui. Așa și lângă Doamna Zoe Dumitrescu-Bușulenga aveam senzația

împlinirii spirituale. Revărsa peste cei din preajmă, primită ca la un altar, o lumină a înțelepciunii și bunătății. Făpturile celor aflați lângă dânsa parcă prindeau să scânteieze din scăpărarea minții și sufletului cel plin de milostenie și iubire. Anii îi împușinaseră trupul și puterile fizice. Dar ardența zicerii și lucrarea ei cărturărească își păstrasera intactă strălucirea lor inegalabilă. În întâlnirile greu de uitat cu domnia-sa, te cuminecai din înțelepciunea lumii. Multe din sipetele acesteia sălășluiau în făptura sa fragilă, dar care împrăștia, așa simțeam, o putere dincolo de putere. Fost-am norocit să mă găsesc, din când în când, în preajma acestei figuri coborâtoare din tagma renașteniștilor despre care a scris cu atâta pătrundere și dragoste. Binecuvântez clipa când Dumnezeu mi-a scos-o în cale pe Doamna

Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Maica Benedicta, după numele ei de călugărie, primit la mănăstirea Petru Vodă. Am putut astfel cunoaște nu doar poienile cele înflorite și înmiresmate ale operei sale, ci și priveliștile la fel de încântătoare ale minunatului său suflet. Și am izbutit, totodată, să deslușesc câte ceva din unitatea osmotică dintre omul cu statură morală și splendoare lăuntrică și opera lui, fruct pârguit al unui spirit dintre cele alese.